

УДК 821.161.2-3.09 Михед

Підпригора Світлана,
доктор філологічних наук, доцент,
в. о. завідувача кафедри журналістики
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

АРТБУК «МОРОКИ» О. МИХЕДА: СПЕЦИФІКА СИНТЕЗУ ВЕРБАЛЬНОГО ТА ВІЗУАЛЬНОГО ОБРАЗІВ

У статті досліджується специфіка художнього синтезу вербального та візуального образів в збірці «Мороки» О. Михеда. Акцентовано, що збірка «Мороки» сконструйована як артбук. Однак книгу автор наповнює не фотоколажами та авторськими малюнками, як спостерігаємо у артбуках Ю. Іздрика та М. Бабака, а картинами художниці Софії Мельник. Картини вирізняються експресіоністичністю, що підсилює гіпертрофовану напругу переживань та емоцій людей у кризових ситуаціях зламу усталеної картини світу.

Ключові слова: візуальна література, візуальний нарратив, артбук, інтермедіальний синтез, ілюстрація, фотоколаж.

Pidopryhora S. Artbook “Darkness” by O. Mykhed: Specificity of Synthesis of Verbal and Visual Images.

In the contemporary art space, there is an increasing generalization of meaning, not in textual form, but in visual expression. The change in the cultural paradigm, which took place in the early twentieth century, led to the emergence of visual literature (comics, graphic novels, artbooks), in which the artistic boundaries were mixed, balancing the importance of verbal and visual narratives for understanding content.

Interesting in coordinates of intermedial synthesis are artbooks, which combine the features of an art album and a work of art, forming a syncretic genre of experimental prose. Among modern Ukrainian artbooks (project «no message: no text, no image», collections «Flash drive – 2 GB», «Flash drive. Defragmentation», «Underwor (l) d») by Ju. Izdryk, «Alder Blood», «Eden Demes» by M. Babak) the collection «Darkness» by O. Mykhed, is distinguished by original artistic decisions.

The visual category is distinguished in the works of such scholars as R. Barth, M. Heidegger, F. Jameson, U. Eco, J.-F. Lyotard, M. Merleau-Ponty, J. Berger, L. Mulvey, W. Mitchell and others have studied the specific features of visual culture and the visual image. The field of visual study has been formed. The subject of visual study is any artistic phenomenon that contains a visual component (such as comics, video games, advertisement etc.) and is related to ideology, social myths, and economics.

O. Mykhed’s collection «Darkness» is designed as an artbook. However, the author does not fill the book with photo collages and author’s drawings, as

we see in the artbooks by Ju. Izdryk and M. Babak, but with paintings by professional artist Sophia Melnyk. Pictures marked with an expressionistic manner of execution and often occupy the entire space of one or two pages. Dark colors, fuzzy lines, blurred images of people, animals, mystical creatures convey the hypertrophied tension of people's emotions in crisis situations of breaking the established picture of the world.

Key words: *visual literature, visual narrative, artbook, intermediate synthesis, illustration, photo collage.*

Постановка проблеми. У сучасному мистецькому просторі все частіше відбувається загальна генерація смислу не в текстуальному, а у візуальному вираженні. Візуальність стає базовим модусом існування сучасної соціальності, загальним принципом структурування культурних форм [3, с. 90]. Зміна культурної парадигми, що відбулася на початку ХХ століття, спричинила появу візуальної літератури (комікси, графічні романи, артбуки), в якій «розгерметизовуються» мистецькі межі, урівноважується важливість вербального та візуального наративів для розуміння змісту.

Цікавими у плані інтермедіального синтезу є артбуки, які сполучають ознаки мистецького альбому та художнього твору, формуючи синкретичний жанр експериментальної прози. В артбуках актуалізується інтермедіальний зв'язок між вербальними та візуальними компонентами у формі медіакомбінацій, а мультимодальність стає ключовою рисою, що дозволяє поєднувати специфіку книги для читання та «книги для очей» [13]. Серед сучасних українських артбуків (проект «no message: no text, no image», збірки «Флешка — 2 GB», «Флешка. Дефрагментація», «Underwor(l)d») Ю. Іздрика, «Вільхова кров», «Едемські биси» М. Бабака) вирізняється збірка «Мороки» О. Михеда, прикметна оригінальними художніми рішеннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія візуального вирізняється у працях таких авторитетних науковців, як Р. Барт [1], М. Гайдеггер [15], Ф. Джеймсон [20], У. Еко [16], Ж. Ліотар [4], М. Мерло-Понті [5]. До вивчення специфічних ознак візуальної культури, осмислення візуального образу зверталися Дж. Бергер [18], Л. Малві [23], В. Мітчел [22] та ін.

Загалом у наукових студіях кінця ХХ століття формується поле візуальних досліджень, предметом яких є будь-які мистецькі явища, що містять візуальну складову (наприклад, комікси, відеоігри, реклама тощо), яка пов'язана з ідеологією, соціальними міфами та економікою. На сьогодні зацікавлення візуальною риторикою, візуальним (графічним) наративом, візуальною художністю, а разом з

тим і візуальною літературою зростає не лише серед зарубіжної наукової спільноти (В. Айснер [19], Х. Фрей, Я. Бетен [17], С. МакЛауд [21], В. Колодій [3] та ін.), а й серед українських літературознавців, мистецтвознавців, культурологів (Г. Клочек [2], А. Татаренко [14] та ін.).

Артбук «Мороки» О. Михеда здобув схвальні рецензії на сайті книжкового порталу «Буквоїд» [11] та веб-порталі про сучасну українську та зарубіжну літературу «ЛітАкцент» [12]. Однак збірка потребує глибшого наукового осмислення як яскравий приклад розвитку української візуальної літератури. Думається, що дослідження такої літератури, зокрема артбуку, сприятиме вирізненню та окресленню характерних ознак сучасного літературного процесу.

Мета статті — дослідити специфіку художнього синтезу вербального та візуального образів в артбукі «Мороки» О. Михеда.

Виклад основного змісту. Серед художнього доробку сучасного прозаїка та літературознавця Олександра Михеда — роман «Амнезія» (2013), збірка оповідань «Понтизм. Казки кінця світу» (2014), психотрилер «Астра» (2015). Книга «Амнезія» стала підґрунтям літературно-мистецького мультимедійного проекту «АмнезіЯ project: Відкрита платформа» (www.amnezia.in.ua), у якому виявляється синтез різних медіа, використовуються можливості відео- та аудіоформату для здійснення більшого естетичного впливу на глядача/читача. У друкованому примірнику роману в кінці книги є цифрові фотоколажі, котрі поглиблюють, доповнюють її сенс, стаючи одним цілим із текстовою частиною. Про важливість у житті сучасної людини механізмів візуалізації (телебачення; ресурси, що дозволяють знімати та розміщувати відео в мережі Internet тощо), котрі фактично формують навколишню реальність, заявлено в монографії О. Михеда «Бачити, щоб бути побаченим» [10]. Епоха популярності реаліті-шоу, соціальних мереж, доступності стріму формує емоційно насичену аудіовізуальну культуру, відходячи від логоцентризму минулих століть, створює реальність, у якій людині доводиться жити.

До художнього синкретизму О. Михед удається в збірці «Мороки» (2016): художнє оформлення книги виступає не просто ілюстративним матеріалом, а становить потужний візуальний засіб для донесення авторської концепції до читача/глядача. У рецензії на книгу на сайті «ЛітАкцент» «Мороки» визначено як артбук авторства письменника Олександра Михеда та художниці Софії Мельник, результат творчого тандему митців. *«Поєднання тексту від автора. . . Олександра Михеда із темними і фактурними картинками художниці-аніматора Софії*

*Мельник створює цілісну об'ємну історію» [12], — зазначається в рецензії. Картини, позначені експресіоністською манерою виконання, часто займають увесь простір однієї або двох сторінок. Темні фарби, нечіткі лінії, розмиті зображення людей, тварин, містичних істот передають гіпертрофовану напругу переживань та емоцій людей у кризових ситуаціях зламу усталеної картини світу. У всіх творах збірки (оповідання «18, 17, 6, 3, 2, 2, 1», «Мороки», повість «Д-р Металевий кулак проти Вітязя») ведеться пошук відповідей на питання: що ж таке реальність і які «мороки» її створюють, змінюють, руйнують? На фестивалі «Intermezzo» (травень, 2016 р., м. Вінниця) Олександр Михед оприявнив поняття «мороки» через мультимедійний перформанс. *«Морок — особливий тип реальності, — роз'яснює автор, — ілюзія, яку створює для своїх ворогів чарівник. ... Мороки живуть у нас, просто змінилися чаклуни, ті, хто тиснуть на кнопки нашої сутності і породжують віру/зневіру, ті, хто створюють нашу реальність...» [8]. У художньому світі творів персонажі часто не можуть визначитися, що страшніше — вигадка чи реальність, оскільки реальність має здатність кардинально змінюватися від того, під яким кутом її висвітлюють, наповнюватися симулякрами, котрим немає відповідників у дійсності. Подібний пошук реальності, що розпадається, стає крихкою, є і в романі «Астра». Через увесь твір проходять виділені курсивом словосполучення: *«все, що ти знаєш, — брехня», «весь світ — лиш вигадка»*. Такі висновки акумулюються подіями в житті героя твору Віталія: *«... весь світ — лише вигадка твого хворого розуму» [7, с. 78], «Реальність знову не була стабільною, вона перетікала, її межі розтягувалися» [7, с. 125]*. На рівні потрактування теми виявляються інтертекстуальні зв'язки з фантазмагоричними світами творів Ю. Іздрика, В. Пелевіна. Увага О. Михеда до художніх рішень згаданих митців стає очевидною в критичній статті, де він зіставляє їхню творчість на рівні символів і понять, сюжетів та художніх прийомів, героїв [6].**

У збірці повість «Д-р Металевий кулак проти Вітязя» представляє сучасну трансформацію сюжету Шевченкової поеми «Катерина». Тема зневаженої дівчини, уплетена в основну розповідь, проєктується на сучасність, здобувається на містичні подробиці. Автор випробовує сюжет серед жанрових матриць масової літератури, вдаючись до повторення як інновації, оскільки оригінальність в естетиці постмодернізму є не чим іншим, як можливістю безкінечних варіацій. Так, у художній структурі твору актуалізовано жанрові формули містичного трилеру, детективу, любовного роману, роману жахів.

Виглядає, що автор бере до уваги та піддає художній обробці ту інформацію, котра викликає найбільший читацький/глядацький інтерес у споживачів теленовин, журналістських розслідувань, містичних, кримінальних історій, формує їхню реальність, правдивість якої знаходиться під сумнівом. Зникнення дітей, убивства, нещасливе кохання, людоїдство, надзвичайні здібності, манакальні переслідування, потойбічний світ — ці аспекти динамізують оповідь, однак їхнє нагромадження повідомляє про штучність, умовність ситуації.

Обрамленням основної історії стають роздуми оповідача на початку твору про панічний страх, що може передаватися словами, та його ж готовність далі боротися зі злом наприкінці повісті. Щоденникові записи журналіста каналу «СТБ» (відділ «Таємниці історії») Родіона Ранета, віднайдені, як ми розуміємо, слідчим, поступово переносять розвиток історії в містичну площину, де неможливе та ірреальне вривається в узвичаєний триб людського життя.

Цікаво, що точкою відліку містичних подій стає реальний бій «Кличка проти Поветкіна», що відбувся 5 жовтня 2013 р. Маркетинговий хід, котрий дратує Родіона, а саме «перетворення спортсменів на богатирів із мертвих казок» [9, с. 33], — бій доктора Металевого Кулака проти Вітязя, у художній системі повісті перетворюється на символ вічної боротьби Добра зі Злом.

У щоденнику зафіксовані всі дії майже погодинно за 6, 7, 8, 9 жовтня, однак щодалі репортажний стиль викладу порушується, думка оповідача втрачає чіткість, а час набуває умовно позачасового виміру (43:68:12; листопад 37, пізніше), позбавляється послідовної логічності.

Пошук зниклих дітей обертається для журналістів (Родіон та Ваню) на злу й недобру казку, коли вони знаходять у лісі занедбану хатину та дивну бабцю Катрю. Відбувається нагнітання ефекту страхітливості старої жінки, яка поводить себе незвичним чином: («попробувала вариво дерев'яною ложкою і ледь її не з'їла» [9, с. 37], «гарчить, як звір» [9, с. 39], «у ній живе ненаситний біс голоду» [9, с. 40], «відкушує шмат тарілки» [9, с. 40]).

Перегляд бою після спожитої огидної вечері по чорно-білому телевізору без звуку дисонує з оточуючою персонажів темрявою. Реальність, що транслюється по телевізору, «замовкає», поступаючись місцем неймовірному на образному, звуковому та кольоровому рівні. Чорти, що вилазять із димоходу, надзвичайної вроди оголена дівчина, у рисах якої вгадується стара баба, перетворення дівчини на скаженого хижого звіра актуалізує фольклорну матрицю світовідчуття.

Родіон перестає розуміти, де він знаходиться, як розмежувати сон та реальність. Це відчуття супроводжує його аж до загибелі: «*Реальність розпадається на шматки*» [9, с. 41], «*Де сон? Де правда? Де реальність?*» [9, с. 44], «*Реальність завмирає, слухається її. Вона ставить життя на паузу*» [9, с. 52], «*Боюся не спати, стінки реальності надто крижкі...*» [9, с. 56].

Динамізм переживань персонажів у творі підкреслюється через експресіоністський стиль малюнків. Статичність картини порушується намаганням передати людину в русі. Образ оголеної жінки змальовано нечітко — незафіксоване обличчя та руки подвоюються, що створює враження нестійкості, примарності та руху [9, с. 46]. Образ хижого звіра, на якого перетворюється жінка, його розкрита з гострими зубами паща також подвоюється, акцентуючи на неймовірності та жахливості того, що відбувається [9, с. 54]. Якщо ж образ людини зображено статично, то «пульсувати» починає тло картини завдяки надміру ввігнутих та зрізаних ліній.

Історія відьми Катерини розкривається, коли вона стає беззахисною, спустошуючи фізично свою жертву. Тут простежується алюзія до поеми «Катерина» Т. Шевченка, де автор послідовно йде за сюжетом поеми, майже переказуючи її: кохання молодої сільської красуні до москаля, народження позашлюбного сина Івася, вигнання дівчини батьками з дому з прокльонами, пошуки коханого, зустріч з ним та його відмова визнати в змученій бабці «*з бровами, які чорніли, немов два крила маленької пташки*» [9, с. 69], матір своєї дитини. Однак закінчення цього сюжету не подібне до Шевченкового — Катерина не гине, а з ненависті та люті «*пила кров...*», «*гризла плоть...*» [9, с. 75] власного сина. Вона отримує здатність помирати й відроджуватися через людську кров та спрагу ненависті.

Паралельно до посилання на поему, малюнок, що супроводжує історію, подібний до картини Т. Шевченка «Катерина». Тут змальовано сумну молоду дівчину, яка намагається приховати свій стан, піднімаючи запаску. Однак замість степу вдалині її оточує ліс, вона залишається самотньою серед сутінок. Відповідно до концепції твору палітра малюнка цілком протилежна тій, що бачимо в Шевченка, — насичена темними барвами — фіолетовими, синіми, сірими, чорними, лише сорочка дівчини вирізняється білою плямою. Наступний малюнок — Катерина закриває обличчя руками серед баских коней, котрі над нею вивищуються, загрожуючи збити з ніг. Текст, розміщений на самому малюнку, конкретизує змальований момент, коли у відчаї, усвідомивши, що коханий від неї відмовляється, вона промовляє: «*— Милій-миленький, — ... падає на коліна*» [9, с. 71].

Малюнки увиразнюють драматичний настрій, поповнюють певну репортажність стилю висвітленням надривних емоційних нюансів і знову акцентують на неможливості відрізнити сон від реальності, що відчують персонажі. Згадки про Катерину Родіон віднаходить і в 1933 р. — єдина вижила з усього села. Потім вона — дружина поліцая, згодом — офіцера концтабору. Вона сіє та збирає страх, зло, ненависть та смерть, залишаючись молодою та гарною. Родіон гине, однак за справу береться слідчий, що читав щоденник. Битва продовжується і питання, якою стороною повернеться реальність, залишається відкритим. Як бачимо, у збірці «Мороки» О. Михеда креативно-сміслова продуктивність тексту постає у синтезуванні візуальної та вербальної складової.

Висновки. Збірка О. Михеда «Мороки» сконструйована як артбук. Однак книгу автор наповнює не фотоколажами та авторськими малюнками, як спостерігаємо у артбуках Ю. Іздрика та М. Бабака, а картинами професійної художниці Софії Мельник. Картини, позначені експресіоністичною манерою виконання, часто займають весь простір однієї або двох сторінок. Темні фарби, нечіткі лінії, розмиті зображення людей, тварин, містичних істот передають гіпертрофовану напругу переживань та емоцій людей у кризових ситуаціях зламу усталеної картини світу.

Література

1. Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика ; пер. с фр. ; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва : Прогресс, 1989. 616 с.
2. Ключек Г. Поетика візуальності Тараса Шевченка. Київ : Академвидав, 2013. 256 с.
3. Колодий В. В. Визуальность и ее влияние на социальное познание : философско-методологическое обоснование. Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. 2011. № 2. С. 90–96.
4. Лиотар Ж.-Ф. Феноменология ; пер. с англ. и послесл. Б. Г. Соколова. Санкт-Петербург, 2001. 160 с.
5. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия. Санкт-Петербург : Ювента ; Наука, 1999. 605 с.
6. Михед О. «Take» Іздрика як «Все» Пелєвіна. URL: <http://litakcent.com/2009/12/23/take-izdryka-jak-vse-pjeljevina/> (дата звернення: 9.01.2020).

7. Михед О. Астра. Львів : Вид-во Аннети Антоненко, 2015. 212 с.
8. Михед О. Мороки : [відео] URL: <https://www.youtube.com/watch?v=hB0uktDbexo&t=1s> (дата звернення: 9.01.2020).
9. Михед О. Мороки : повість, оповідання. Київ : Люта справа, 2016. 120 с.
10. Михед О. Бачити, щоб бути побаченим : реаліті-шоу, реаліті-роман та революція онлайн : нон-фікшн. Київ : ArtHuss, 2016. 341 с.
11. Мороки» — моторошний арт-бук про темні сили : рецензія на книгу О. Михеда. URL: <http://bukvoid.com.ua/events/ukraine/2016/05/26/111744.html> (дата звернення: 9.01.2020).
12. Олександр Михед, Софія Мельник. Мороки : рецензія. URL: <http://litakcent.com/2016/05/31/oleksandr-myhed-sofija-melnyk-moگوky/> (дата звернення: 9.01.2020).
13. Підопригора С.В. Артбук у просторі літератури : художні особливості. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №8 : Філологічні науки (мовознавство та літературознавство). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 10. С. 44–50.
14. Татаренко А. Поетика форми в прозі постмодернізму (досвід сербської літератури) : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 544 с.
15. Хайдеггер М. Феноменологія, герменевтика, філософія язика. Москва : Гнозис, 1993. 332 с.
16. Эко У. Открытое произведение : форма и неопределенность в современной поэтике. Санкт-Петербург : Академический проект, 2004. 384 с.
17. Beatens Ja. The Graphic Novel : an Introduction. Cambridge University Press, 2015. 286 p.
18. Berger J. Ways of Seeing. British Broadcasting Corporation and Penguin Books, 1972. 155 p.
19. Eisner W. Comics and Sequential Art : Principles and Practices from the Legendary Cartoonist. NY : W. W. Norton, 2008. 192 p.
20. Jameson F. Cultural Turn. Selected Writings on the Postmodern, 1983–1998. London : Verso, 1998. 206 p.
21. McCloud S. Understanding Comics : Invisible Art. NY : William Morrow, 1993. 224 p.

22. Mitchell W. J. T. *Iconology : Image, Text, Ideology*. Chicago : The University of Chicago Press, 1986. 233 p.
23. Mulvey L. *Visual Pleasure and Narrative Cinema*. *Screen*. 1975. Vol. 16. Issue 3. 1 October. P. 6–18.